

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Norra Sandsjö kyrkogård

*Norra Sandsjö socken i Nässjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Slettegren

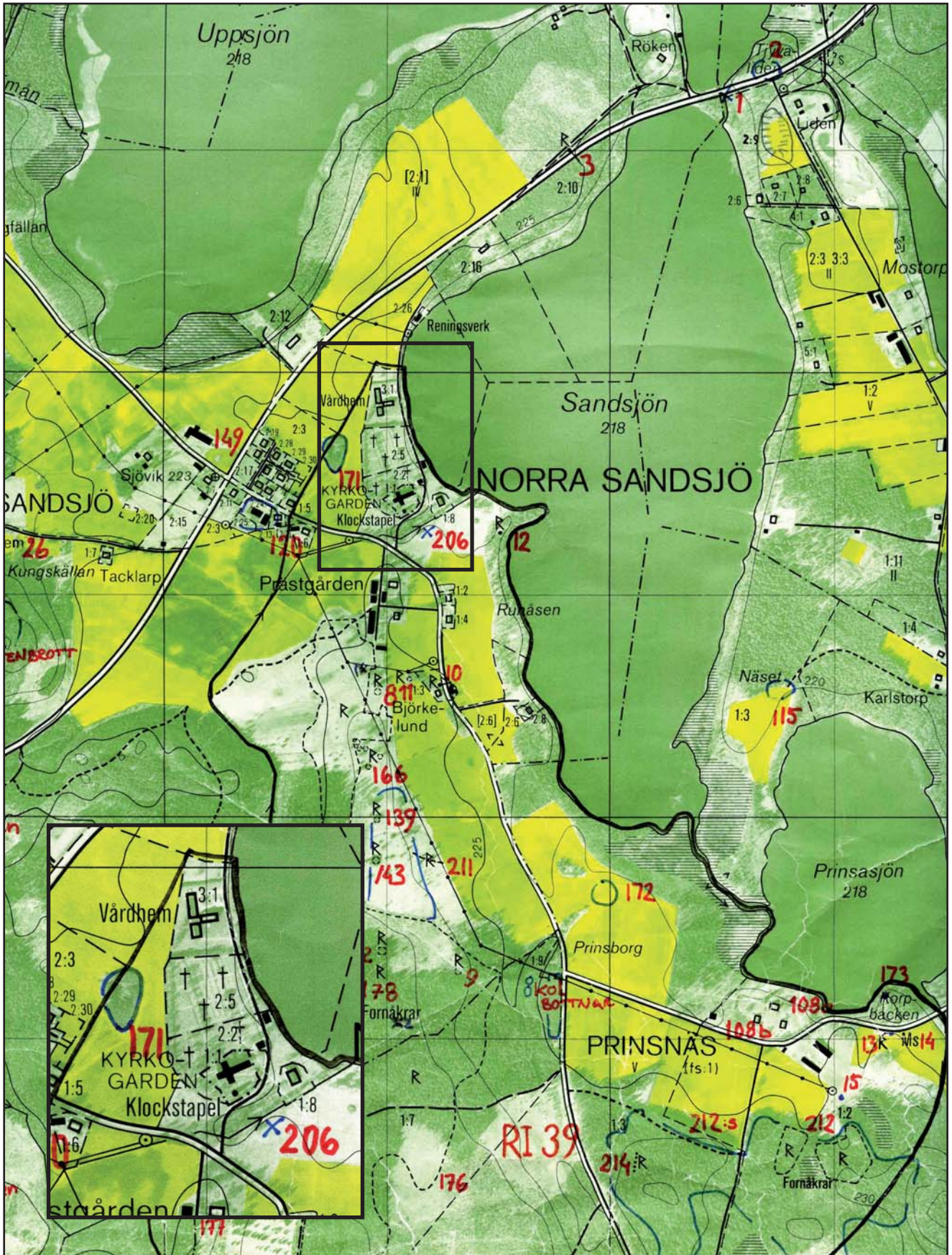
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Norra Sandsjö kyrkogård	10
Händelsehistorik	13
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Beskrivning av enskilda kvarter.	16
Kvarter A, D, G och Y	16
Kvarter B, C, E, F, H och I.	17
Kvarter J.	19
Kvarter K, L, N och O	21
Kvarter M	22
Kvarter P	23
Kvarter R och S med asklund	24
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet	27
Referenser.	29
Tekniska och administrativa uppgifter	29

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Norra Sandsjö 6E 4h 1989..

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

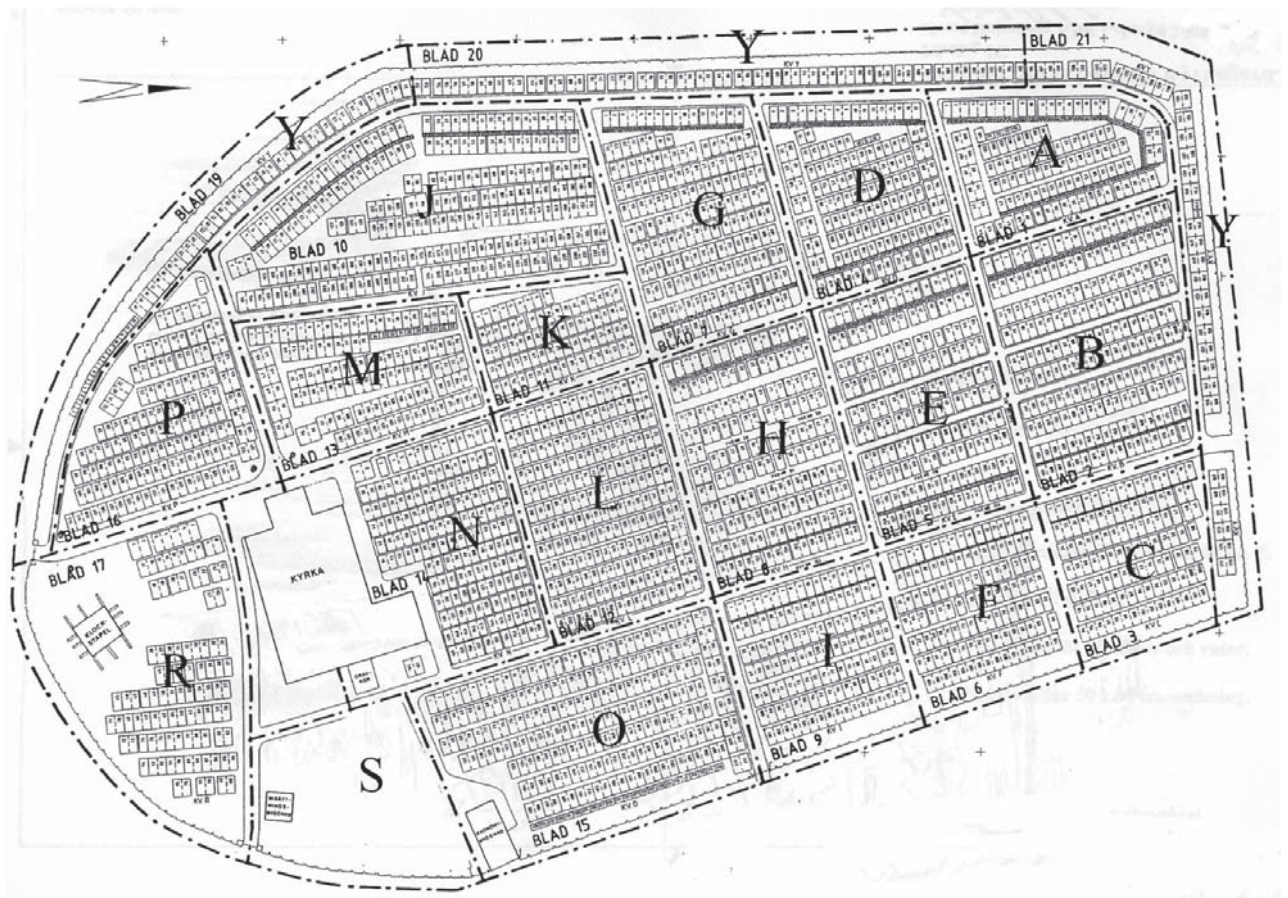
Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Norra Sandsjö kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Kyrkogården omges av kallmurar och trädkrans. Den äldsta delen kring kyrkan i söder har flera påkostade enskilda gravar från förra sekelskiftet. Den norra delen tillkom genom utvidgning 1917 och har en stram struktur med rätvinkliga grusgångar. Gravvårdsbeståndet har en låg profil. I tre kvarter kvarstår den ursprungliga uppbyggnaden med enskilda gravar längs gångarna och allmänna i mitten. Många vårdar på kyrkogården bär titlar som berättar om såväl det gamla allmogesamhället som framväxten av stationsorten Bodafors och dess möbelindustri.

Aktuell gravkarta från 1996, upprättad av Lennart Lundqvist. Norra Sandsjö församlings arkiv.

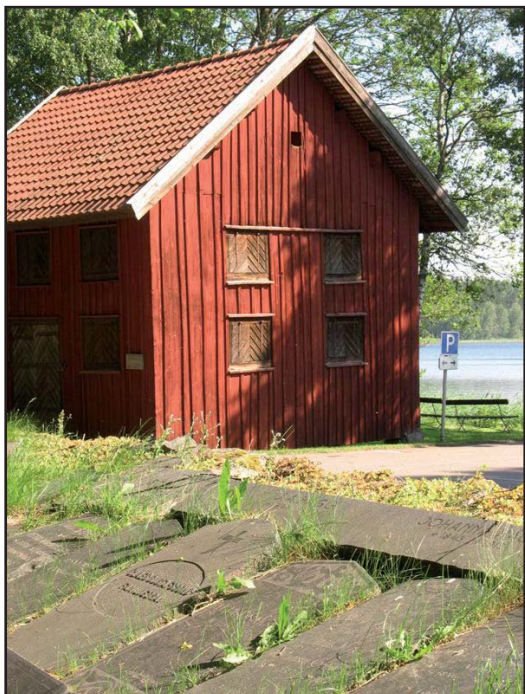

Norra Sandsjö kyrka från sydost med välanpassat bårhus.

Norra Sandsjö kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Norra Sandsjö socken utgör en tämligen flack och sjörik skogsbygd på höglandet, söder om Nässjö. Från Storasjön i nordväst rinner Emån genom socknen. Fornlämningsbilderna är rik särskilt i anslutning till kyrkbyn som ligger vid Sandsjöns västra strand i socknens södra del. Här möts de gamla landsvägarna mellan Stockholm – Växjö och Jönköping – Karlskrona. Större delen av fornlämningarna härrör från järnålder. Sockennamnet förekommer i skrift första gången 1304. Under stormaktstiden uppstod flera säterier i socknen, de största var Prinsnäs och Bodafors. Det förra vid Prinsasjön sydost om kyrkbyn har ägts av bl.a. släkterna Printzenskiöld, von Schéele och Armfelt. På 1700-talet startades ett manufakturverk vid Prinsfors söder om säteriet. Under sent 1800-tal uppstod där även tändsticksfabrik, kvarn och mejeri. 1864 fick Sandsjö en station vid den nyinvidga Södra stambanan, belägen söder om Storasjön. Där kom så småningom stationssamhället Bodafors att växa fram. Bland de industrier som etablerades märks främst Bodafors Möbelfabrik som grundades 1886 av John Zeinwoldt. 1918 förlade AB Svenska Möbelfabrikerna en av sina fabriker till orten som snabbt kom att expandera kring denna. 1930 blev Bodafors köping och avknopades från Norra Sandsjö.

Sockenmagasinet från 1814, bekostat av von Schéele på Prinsnäs. I förgrunden borttagna vårdar placerade på vällen till kyrkogårdsmuren.

Kyrkan ligger vid stranden av Sandsjön medan kyrkbyn idag ligger kring landsvägskorsningen ett hundratal meter västerut. Mellan kyrkogården och prästgården, som ligger ett stenkast åt söder, är en sank ängsmark med en bäck och landsvägen. En gammal allé av ask och alm leder från landsvägen till kyrkogården. Sydost om kyrkogården reser sig ett ljust putsat församlingshem i två våningar från 1950-talet. Mellan kyrkogården och Sandsjön är en asfalterad parkering och ett timrat sockenmagasin i två våningar från 1814 med rödfärgad locklistpanel och sadeltak. Vid kyrkogårdens norra sida ligger ett ålderdomshem med låga längor från sent 1900-tal. Mellan kyrkbyn och kyrkogården utbreder sig åkermark. I utkanten av kyrkbyn ligger den f.d. prästgården från 1709. Flera fornlämningar, bl.a. två runstenar, finns i kyrkomiljön och området kring Prinsnäs, vilket vittnar om att platsen haft betydelse redan under järnålder. Hela detta område är klassat som riksintresse för kulturmiljövården.

Den tornlösa kyrkan har tidigmedeltida ursprung och fick nuvarande salkyrkoplan vid om- och tillbyggnader under sent 1500-tal och 1696. Sista gången bekostat av Printzenskiöld på Prinsnäs. De putsade fasaderna är vitkalkade och det branta sadeltaket spånklätt.

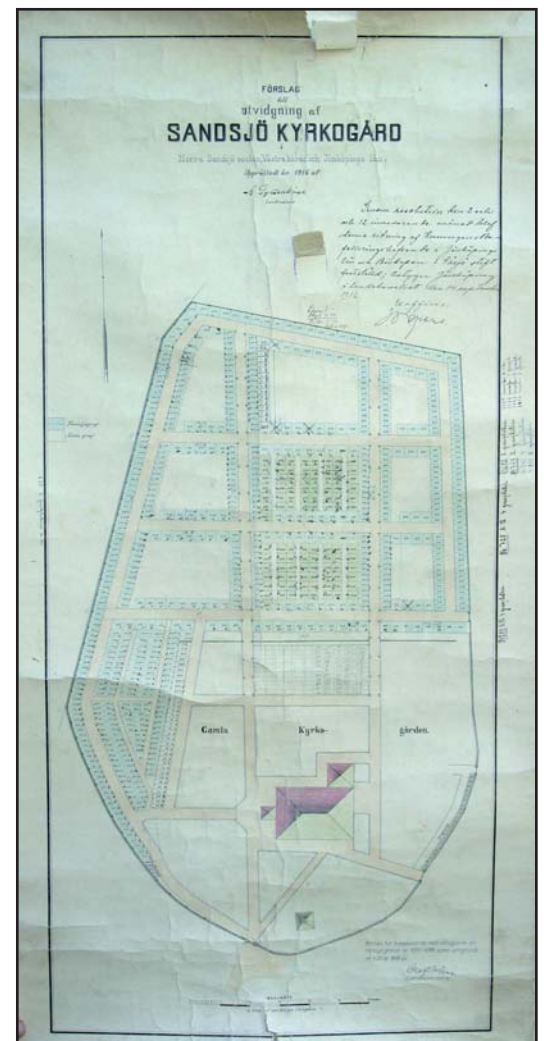

Flygfotografi från 1942 som visar den tydliga uppdelningen mellan grusade och häckinramade köpegravar och allmänna linjens i gräsmatta liggande ensamgravar norr om kyrkan. JLM.

Kyrkogårdens historik

Norra Sandsjö kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Kyrkogårdens tidigaste kända utsträckning framgår av en skifteskarta från 1820. Den omfattade då ytan närmast kyrkan och söder om denna. Vid inventeringen 1829 skrevs att på ”kyrkogården finns inga monumenter, som innehålla någon merkwärdighet”. Fram till 1709 låg prästgården alldeles invid kyrkans västra mur. 1860 utvidgades kyrkogården åt väster. Ringmuren ombyggdes och utökades, vilket arbete utfördes av stensprängaren Olaus Andersson från Höreda. 1891 utvidgades kyrkogården åt norr. 1917 skedde en ny utvidgning som mer än fördubblade kyrkogårdens yta, detta föranlett av den kraftiga befolkningsökningen i stationssamhället Bodafors. Utvidgningen gjordes åt norr och väster. Stenmuren mot gamla kyrkogården revs, men trädkransen blev delvis kvar. Ny stenmur och trädkrans anlades längs utvidgningen, vilken i övrigt fick en strikt uppbyggnad med rätvinkliga grusgångar. Gångsystemet fortsatte in på gamla kyrkogården och de båda delarna knöts vidare samman genom planterandet av två alléer. Det gravskick med grusgravar och ramar av liguster som blev förhärskande i början av 1900-talet kom under seklets senare del att nästan helt försvinna och ersättas av sammanhängande gräsytor. Endast enstaka grusgravar blev kvar, bl.a. den Bergquistska, vars gjutjärnsstaket konserverades 1967. Gravkullar fanns ännu 1949 på äldre linjegravar, liksom enkla vitmålade träkors vid dessa. Av dylikt finns idag inga spår. Stenramar på nya gravar förbjöds under 1940-talet. 1982 om- och tillbyggdes ett befintligt bårhus för att bli personal- och förrådsbyggnad. Samtidigt uppfördes ett nytt bårhus. Arkitekt var Anders Berglund, Värnamo. 2004 togs två träd ned, vilka stod vid vapenhuset och missfärgade fasaden. Samtidigt antogs en trädvårdsplan. 2005 ombyggdes den södra kyrkogårdsentrén för att möjliggöra

Förslag till utvidgning från 1916. Norra Sandsjö församlings arkiv.

framkomst för stegbil i händelse av brand. Den ena grindstolpen flyttades något och grindarna breddades med lösa smidespartier. Grindstolparna kring såväl denna ingång som den sydöstra rustades upp och fick en luftspalt mot kyrkogårdsmuren i syfte att förhindra fuktskador. Arbetena projekterades av Sivert Holmberg, Lekeryd. Denna stod även för ritningarna till en asklund som ordnades 2006

Flygfotografi från 1947 som visar 1917 års utvidgning och i hur stor utsträckning den tagits i anspråk. Observera att de rena köpegravskvarteren helt består av grusgravar. JLM.

vid bårhuset.

Händelsehistorik

Tidig medeltid
Kyrkogården anläggs.

1860
Utvidgning åt väster på Klockargårdens mark. Om- och tillbyggnad av kyrkogårdsmur. Stensprängare Olaus Andersson, Höreda. (N Sandsjö församlings arkiv)

1891
Utvidgning åt norr. (Växjö stifts frågelista)

1917
Utvidgning åt norr och väster. (N Sandsjö församlings arkiv)

1982
Ombyggnad av bårhus till personalbyggnad. Uppförande av nytt bårhus. Arkitekt Anders Berglund, Värnamo. (JLST)

2005
Breddning av södra kyrkogårdsentrén och renovering av grindstolpar. Sivert Holmberg, KBR; Lekeryd. (JLM)

Fotografi taget av Carl Källström kring 1900. Grus och häckar präglar intrycket av kyrkogården. ATA.

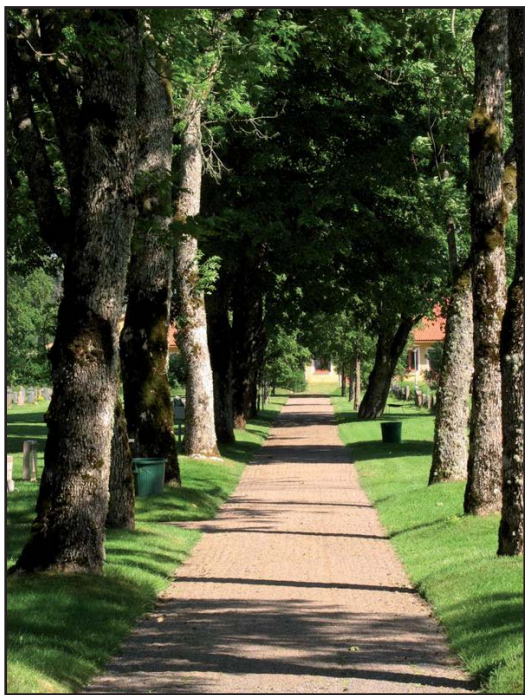

Södra kyrkogårdsentrén med allé mot prästgården i bakgrunden.

Ostra entrén med bårhuset.

Den ena av alléerna från 1917.

2006

Asklund anläggs. Sivert Holmberg, KBR, Lekeryd. (JLM)

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Norra Sandsjö kyrkogård har en nord-sydlig utsträckning med rak kortsida i norr och rundad i söder. Den sydöstra delen är den äldsta och kyrkan ligger ungefär mitt på denna, med koret vänt mot öster. Söder om kyrkan reser sig invid kyrkogårdsmuren en inklädd, rödfärgad 1600-talsklockstapel. Vid kyrkogårdsmuren öster om koret finns en personal- och förrådsbyggnad. Vid kyrkogårdsentrén sydöst om koret står ett bårhus och norr om detta ligger en asklund. Kyrkogården är uppdelad i 18 kvarter, A – Y. Kvarter A – J i norr och väster utgör 1917 års utvidgning och har överlag rätvinkliga former inom ett rutnät av gångar. K – O norr om kyrkan ansluter formmässigt till nämnda kvarter och tillkom vid 1891 års utvidgning. Söder om kyrkan återfinns de oregelbundna kvarteren P och R. Öster om koret är kvarter S. Längs västra och norra kyrkogårdsmuren sträcker sig kvarter Y.

Omgärdning

Kyrkogården inhägnas av en ca en meter hög kallmur av markstensblock, anlagd 1860 – 1917. I söder är den en stödmur, i övrigt har den jordvall på insidan. Fram till 1917 fanns vid södra kyrkogårdsgrunden en två meter bred trappa, avsedd att brukas vid jordfästning av avrättade m.fl. På östra kyrkogårdsmuren ligger ca 100 stycken borttagna vårdar från 1882 – 1974, med tyngdpunkt på 1910- och 20-talen. En stor del i form av små plattor kommer sannolikt från allmänna linjen. Några vårdar bär titel: handlande, änkefru, målarmästare, inspektör, hemmansägare, virkeshandlare, lantbrukare, pilot, distinktionskorpral. Ett antal har stått på familjegravar.

Ingångar

De båda huvudingångarna i söder och sydost omges av i vitt avfärgade, spritputsade grindstolpar med slätputsade omfattningar, profilerade krön samt huvar med tjärad, kluven spån och träklot. Dessa stolpar är sannolikt samtida med kyrkogårdsmurens ombyggnad 1860. Mellan dem hänger smidda pargindar med rik dekorerad, troligen tillverkade i samband med utvidgningen 1917. Den södra grunden har vid ombyggnad 2005 fått nya sidostycken i smide, i likartat utförande. 1917 års utvidgning har en entré i öster med ursprungliga smidda pargindar mellan stolpar av otuktad granit.

Vegetation

Kyrkogården omges av en trädkrans, vars södra del har flera äldre träd som ingått i en tidigare krans kring kyrkogårdens gamla utsträckning. En rad av träd längs östra sidan av kvarter J är även rester av detta. Det rör sig om resliga askar, lönnar och almar. I övrigt består trädkransen av björkar i väster och norr, i öster av främst lönn, alm och ask planterade omkring 1917. Från samma tid stammar de båda alléer av alm, lönn, lind och ask som sträcker sig längs de två nord-sydliga gångar som löper från kyrkan genom norra delen.

Gångsystem

Kyrkogården genomlöps av ett rätvinkligt rutnät av grusgångar.

Gravvårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från 1700-talet fram till idag. Från 1700-talet är bl.a. några handhuggna sandstensvårdar. En ålderdomlig håll skulle kunna vara medeltida. Från förra sekelskiftet finns en handfull industriellt framställda, resliga gravvårdar, vanligtvis av polerad granit i form av obelisker eller bautastenar, sin tids statusmarkörer efter döden. Med bestämmelserna om maximihöjd på vårdar under mellankrigstiden fick dessa en annan form, låg och bred. Ofta gavs de klassiserande drag med tempelgavel och kolonner. En stor del av gravarna från förra sekelskiftet och tiden fram till 1950 har haft grusbädd och häckinramning, av vilket idag inget kvarstår. Vid sidan av dessa som regel enskilda gravar finns allmänna linjens enkla små vårdar, som sällan överstiger en halvmeter i höjd. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer uniforma. Detta gravskick kan betraktas som ett uttryck för samtidens kollektivism och likheten inför Gud. De senaste tjugo åren har variationerna i form och material blivit större, men måtten är ungefär desamma.

Bårhus

Byggnaden från 1982 är ritad av Anders Berglund, Värnamo. Den har en kvadratisk plan, fasaderna är spritputsade och vitkalkade. Mot söder är en port med gråmålad rombisk panel. Vid sidan är i väggen en korsblindering. Byggnaden bär ett flackt tälttak med tjärpapp.

Personal- och förrådsbyggnad

Byggnadens västra hälft utgör det gamla bårhuset och vilar på en markstenssockel. Den östra hälften tillbyggdes 1982. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel. Sadeltaket är täckt med tjärpapp.

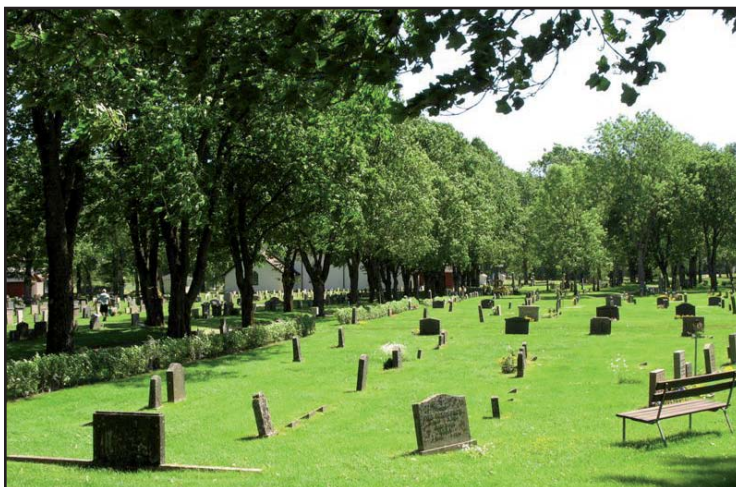
Blankpolerad bautasten av svart granit från 1919 över kyrkoherde Bergqvist. Typiskt exempel på det förra sekelskiftets monumentala gravkonst. En kontrast mot de anspråkslösa vårdarna från samma tid i allmänna linjen. Nedan en liten liggande sten i allmänna linjen, troligen över ett barn. Nästan helt överväxt.

Karaktäristisk stram och låg vård från 1950-talet.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A, D, G och Y

Allmän karaktär

A, D, G och Y utgör den nordvästra delen av 1917 års utvidgning. Kvarter A, D och G har svagt trapetsoida former. Den ursprungliga strukturen med enskilda gravar längs gångarna och allmänna i nord-sydliga rader inne i kvarteren är ännu klart avläsbar. Raden mot gången i öster har rygghäck. Vårdarna på de enskilda gravarna är vända mot gångarna, med undantag för i kvarter G. Kvarter Y är en rad längs kyrkogårdsmuren med enskilda gravar.

Gravårdstyper

De enskilda gravarna utgörs mestadels av familjegravar från 1930- och 40-talen. Dessa har de låga breda vårdar som blev vanliga vid denna tid, vanligen i svart granit. Formspråket är stramt och ofta klassiserande. Ett fåtal vårdar har mer påkostad utsmyckning såsom en direktörsgrav med kopparringar och en annan sten med eldsflamma i samma material. Allmänna linjen är tämligen sammanhållen med ett flertal vårdar bevarade i A och D. I G är den kraftigt uppblandad med sentida gravar, vars vårdar är av samma låga profil som ovannämnda. Allmänna linjens vårdar är betydligt mer småskaliga och enkla. Vanligast är en liten platta av svart eller ljus granit, i några fall av marmor. Detta följt av resta stenar som i form anspelar på vanliga typer på enskilda gravar, här är de dock endast några decimeter höga. Svart granit är vanligaste materialet. Ett enda exempel kvarstår idag av de en gång vanliga trävårdarna, en liten planka från 1935. Allmänna linjen spänner från 1920 – 46. Titlar förekommer nästan enbart på de enskilda gravarnas stenar: skraddaremästare, nämndeman, smedmästare, folkskollärare, förman, bildhuggare, direktör. Bland de allmänna återfinns en murarmästare och en köpman.

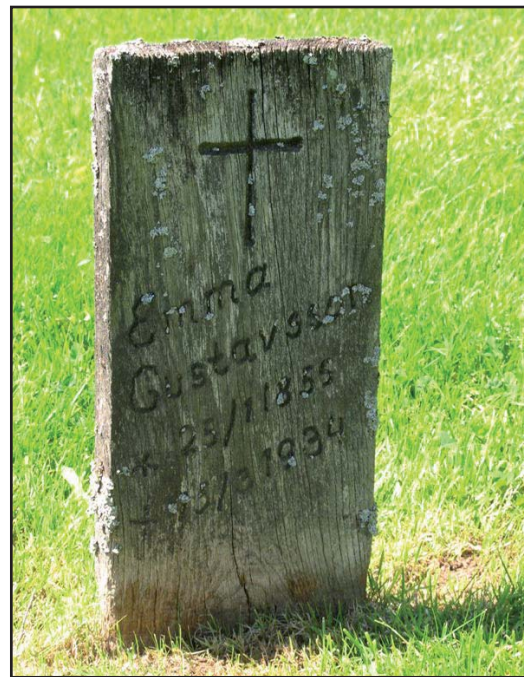
Typiska linjegravar, små liggande och resta vårdar.

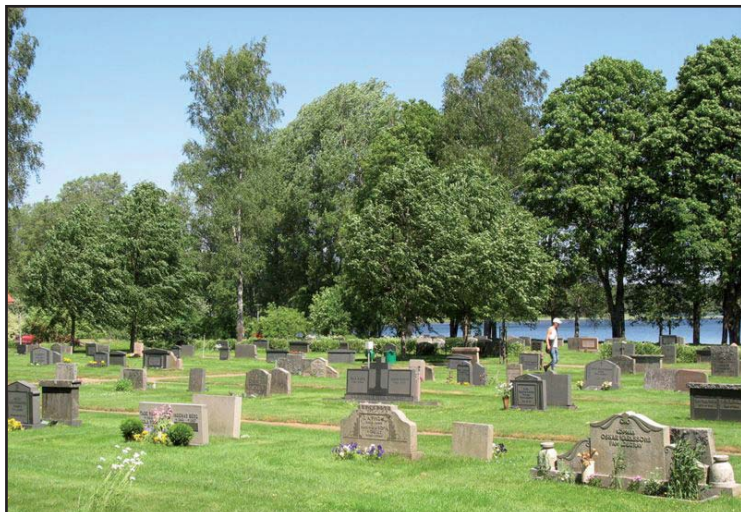
En av de mer påkostade familjegravsvårdarna, vilka alla är orienterade mot gångarna.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A, D och G har rester av det tidiga 1900-talets struktur med familjegravar längs gångarna och allmänna linjen inne i kvarteren. Ursprungskaraktären är försvagad genom borttagandet av grusbäddar och häckinramningar, en vanlig utveckling på länets kyrkogårdar med förflackning som följd. Strukturen är dock ännu tydlig i A och D med till stor del bevarat gravvårdsbestånd från främst 1930- och 40-talen, medan flera sentida gravar tillkommit i G. Familjegravarnas vårdar har den låga profil som blev vanlig under mellankrigstiden, de titlar som förekommer berättar om yrkesroller i det tidiga 1900-talets Norra Sandsjö och stationssamhället Bodafors. Allmänna linjens småskaliga, kronologiskt stående vårdar berättar om det ståndssamhälle som då ännu levde kvar. Sammanhängande linjegravsområden är idag en sällsynthet på länets kyrkogårdar. Man bör inom A och D söka bibehålla befintligt äldre gravvårdsbestånd och anpassa nya vårdar till befintliga så att strukturen ej rubbas. Kvarter Y längs kyrkogårdsmuren är ett köpegravskvarter med enstaka äldre högresta vårdar som ger dynamik och historiskt djup.

Den enda bevarade trævården i allmänna linjen, daterad 1934. Tidigare en vanlig syn, idag mycket sällsynt.

Kvarter B, C, E, F, H och I

Allmän karaktär

Kvarter B, C, E, F, H och I utgör den östra delen av 1917 års utvidgning. Kvarteren är rätvinkliga. C, F och I är sammanslagna till ett kvarter genom grusgångars borttagning. B och E genomlöps av två nord-sydliga smala grusgångar. Gravarna ligger i nord-sydliga rader, i flera fall med vårdar som stått längs nu borttagna rygghäckar. Inom B, E och H har det ursprungligen varit grusgravar med häckinramning.

Typiska vårdar från 1940-talet i E. Vanligen är det familjegravar som haft grusbädd.

1950-talsvård över möbelsnickare i kvarter B, en påminnelse om Bodafors stora möbelindustri.

Ovanligt påkostad familjegrav från 1940-talet.

Områdets enda bevarade grusbädd i kvarter H har ett pedagogiskt värde som vittnesbörd om hur tidigare alla gravar i såväl kvarter H som E och B såg ut.

Gravårdstyper

Gravvårdsbeståndet utgörs av låga och breda vårdar i svart och ljus granit från 1930-talet och framåt. 1930-, 40- och 50-talet dominerar i B, E och H. Flera av gravarna i dessa kvarter är familjegravar. Vårdarnas formspråk är stramt, ofta med klassiserande element. Som regel har de flesta tidigare haft grusbädd. Idag återstår bara en grusgrav i H, tillhörande fabrikör F Forsbergs och möbelsnickare A Svenssons familjegravar från 1944. Ett fåtal gravar är liksom denna mer påkostade eller individuellt utformade. I B finns en mycket bred vård i svart granit från 1948 med modernistiskt reducerade former. I H finns en sockel med urna i samma material över en lärarinna. I kvarter C, F och I rör det sig om vårdar från 1950-talet och framåt. Andelen familjegravar är mindre, de flesta finns i den ryghäckskantade raden mot allén i väster, dessa har även de äldsta vårdarna i kvarteren. Ett område med några små vårdar från 1957 – 62 i I skulle kunna tolkas som en allmän linje. Det är som regel bland vårdar från tiden fram till och med 1950-talet som man finner titlar: handlande, järnvägstjänsteman, hemmansägare, byggmästare, lärarinna, förrådsförvaltare, korpral, elektriker, soldat, fabrikör, möbelsnickare, banbiträde, trävaruhandlare, skogsvaktare, målaremästare, kontorist, tandläkare, sjuksköterska, trotjänarinna, skorstensfejarmästare, bildhuggare.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Östra delen av 1917 års utvidgning har en homogen karaktär med nord-sydliga rader av låga vårdar från framförallt 1940- och 50-talen. Inslaget av senare vårdar är störst i kvarteren C, F och I. De äldre kvarteren B, E och H har tidigare varit utpräglade grusgravskvarter med häckinramade familjegravar. Denna karaktär är idag försvunnen till förmån för lättskotta gräsytor och endast vårdarna kvarstår. Denna förflockande utveckling har varit regel på majoriteten av

länets kyrkogårdar. Endast en grusgrav har bevarats, vilken därmed har intresse som pedagogiskt exempel. Det kulturhistoriska värdet ligger idag främst i den övergripande strukturen och enskilda vårdar med konstnärliga kvaliteter. Värdefulla är även vårdar med titlar. Dessa berättar om yrken med koppling till Bodafors som stations-samhälle och centrum för möbelindustri.

Kvarter J

Allmän karaktär

Kvarter J utgör den sydvästra delen av 1917 års utvidgning. Formen smalnar av till en spets i söder. Gravarna ligger i dubbla rader längs gångarna i väster och öster samt samlade i några rader i mitten. Tidigare har mindre grusgångar löpt genom kvarteret, idag tomma gräsytor. Ursprungligen hade alla gravar grusbädd, som regel i kombination med häckinramning. Längs östra gången är en trädrad som utgör rest av den trädkrans som fanns innan 1917.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är blandat med hänseende till form och storlek, huvuddelen av vårdarna är från 1900-talets förra hälft. De äldsta exemplaren återfinns i raden längs östra gången, vilken innan 1917 löpte längs kyrkogårdsmuren. Äldst är en liten platta från 1885. Raden domineras av fem påkostade familjegravar från 1900-talets förra hälft med bevarade grusbäddar och stenramar. Två av dem har iögonenfallande resliga bautastenar, den ena över en stationsmästare, den andra över riksdagsmannen A R Rosenquist. Sistnämnda är omkring två meter hög, av polerad svart granit. Detsamma gäller vårderna över kontraktsposten F Bergqvist från 1919, rest i kvarterets södra spets. Framträdande är även en två meter hög vård från 1924 med fronton och invid denna bildhuggare C Andersson grusgrav med ljus granitvård från 1928 prydd av en rosrelief. Unik

En av bautastenarna vid gången i öster, med bevarad grusbädd och stenram.

Kyrkogårdens mest individuellt utformade gravvård bär tydlig jugendprägel. Den är sannolikt snidad av bildhuggaren Julius Lehmann.

Kyrkogårdens enda sammanhållna rad med grusgravar.

i sitt utförande är det vitmålade träkorset från 1919 över Bruno Lehmann med relief av den grekiske dödsjuden Thanatos och en sirlig kopparplåtsavtäckning i jugendstil. Upphovsmannen är sannolikt bildhuggare Julius Lehmann, vars grav från 1956 återfinns i kvarteret. Vårdarna från 1900-talets första decennier är högresta, vanligen med form av bautasten eller obelisk. Vårdarna från 1900-talets mitt har låg profil och enkelt formspråk. Ett fåtal vårdar är från 1900-talets senare del. Flera av de äldre vårdarna bär titel, förutom ovannämnda: bankdirektör, organist, hemmansägare, garverifabrikör, grenadjär, byggmästare, banvakt, kyrkovärd, kontorsbiträde. Ett par vårdar minner om väckelsen genom referens till Missionsförbundets sångbok. Intressant i detta sammanhang är ”evangelisten” Oscar Svenssons grav från 1925.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter J är ett utpräglat köpegravskvarter från tidigt 1900-tal med stor andel bevarade vårdar från denna tid. Den ursprungliga karaktären med genomgående grusad yta på gravarna finns idag bara rester kvar av, främst längs gången i öster. Borttagandet av grus och gravamar till förmån för lättskötta gräsytor har varit en vanlig utveckling på länets kyrkogårdar, ofta med förflackning som resultat. De grusgravar som kvarstår fyller en pedagogisk funktion genom det de berättar om tidigare gravskick. En stor del av vårdbeståndet besitter höga kulturhistoriska värden genom ålder, konstnärliga kvaliteter eller titel. Några gravar är påkostade, däribland en kyrkoherde- och riksdagsmannagrav. Detta visar på kvarterets höga status. Titlarna berättar om yrkesroller och poster med koppling till såväl det gamla sockencentrat som stationssamhället Bodafors. En trädrad minner om kyrkogårdens tidigare utsträckning.

Gravvård med koppling till väckelsen. ”Evangelisten” Oscar Svensson, död 1925.

Vy från kvarter N mot L och O. I förgrunden den enda bevarade grusbädden i området.

Kvarter K, L, N och O

Allmän karaktär

Kvarter K, L, N och O utgör den norra delen av 1891 års utvidgning vid kyrkans norra sida. Kvarteren är rätvinkliga med nord-sydliga gravrader. Vårdarna är vända mot öster, utom i den västligaste raden där de är vända mot gången därstädes. I L och O finns en rad gravar längs gången i norr, med vårdar vända mot denna, som regel äldre familjegravar.

Gravårdstyper

K, L, N och O har haft en tydlig struktur med grusade och häckinramade familjegravar längs kyrkogårdens huvudgångar och allmän linje i övrigt. Kvar av linjen finns bara några spridda spillror i form av åtta små vårdar från 1901 – 1914, däribland ett gjutjärnskors. Några av familjegravarna finns kvar med låga, breda vårdar från 1940- och 50-talen i främst svart granit. Några enstaka vårdar är äldre. Vad som helt dominerar är låga, breda vårdar från 1960-, 70- och 80-talen. Dessa är vanligen i ljus granit och saknar som regel titel. Några av 1960-talsvårdarna bär dock titel: missionär, bankbiträde, konstnär, fabrikör, snickarmästare.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter K, L, N och O har ett förflutet som allmän linje med grusade familjegravar mot kyrkogårdens huvudgångar norr och väster om området. Av denna karaktär återstår idag endast spillror. Dagens prägel är typiskt efterkrigstida med låga, övervägande sentida vårdar i sammanhängande gräsytor. Detta är en vanlig företeelse på länets kyrkogårdar. Det kulturhistoriska värdet ligger i enskilda vårdar med hög ålder eller titel.

Stram 1960-talsvård i kvarter N.

Kvarter O med personalbyggnaden i bakgrunden. Kyrkogårdens innehållsmässigt yngsta kvarter.

Södra delen av kvarter M med den iögonenfallande stenen över makarna Svensson, vars bronsporträtt är gjorda av den kände Stockholmsskulptören Adolf Johnsson.

Kvarter M

Allmän karaktär

Kvarter M är ett rektangulärt kvarter direkt nordväst om kyrkan, tillkommet vid 1891 års utvidgning. Det består av nord-sydliga gravrader där vårdarna som regel är vända mot öster och i den västra mot gången i väster.

Gravårdstyper

Gravvårdsbeståndet är blandat i ålder och form. I den södra hälften dominerar ett antal äldre, stora familjegravar. I norra hälften rör det sig främst om lägre former från tidigt 1900-tal till idag. Äldsta vårderna är ett gjutjärnskors från 1897 över predikanten C A Sigurd, rest av ”tacksamma vänner i gamla missionsföreningen vid Sandsjö station”. Bland de äldre, högresta vårdarna från tidigt 1900-tal rör det sig om olika varianter av bautastenar och obelisker. Mest anslående är den två meter höga bautastenen från 1924 över kyrkvården Carl Svensson med sin fru Edla, mitt emot kyrkporten. Denna får sin särprägel genom de gravlagdas porträttreliefer i brons, utförda av den kände skulptören Adolf Johnsson, Stockholm. Denna grav är en av fyra som behållit sin grusbädd, vilket tidigare alla gravar i kvarteret haft. Dessa fyra omges av stenramar, en av dem med pollare och kopparrör. En anonym 1800-talsgrav omges av ett smidesstaket. Inom detta växer en nu reslig ask. Bland de äldre vårdarna finns några med titlar: hemmansägare, trumslagare, nämndeman.

Anonym 1800-talsgrav med smidesstaket är ett karaktärsskapande inslag.

Gjutjärnskors över predikanten C A Sigurd.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter M är ett utpräglat köpegravskvarter från förra sekelskiftet. Den ursprungliga karaktären med grusbäddar och olika inramningar är nu i det närmaste borta och ersatt med en gräsmatta. Detta är ett vanligt förhållande på länets kyrkogårdar, vilket försvagat helhetsintrycket. Vårdarna står dock i stor utsträckning kvar med sina högresta former. Fyra gravar har kvar sin grusbädd och en femte inhägnas av ett konstrikt smidesstaket. De mest påkostade gravarna återfinns i anslutning till gången fram mot kyrkporten. De äldre vårdarna besitter höga kulturhistoriska värden och förmedlar såväl konst- som personhistoria.

Kvarter P

Allmän karaktär

Kvarter P har en närmast triangulär form och består av nord-sydliga gravrader med vårdar vända mot öster och gången i väster. En rad löper längs gången mot kyrkporten i norr och har vårdar vända mot denna. Kvarteret torde stamma från utvidgningen 1860.

Gravårdstyper

Gravvårdsbeståndet är blandat i ålder och form. I den östra hälftens nord-sydliga rader dominerar låga vårdar från 1900-talets andra hälft. Ett fåtal äldre finns bland dessa. I västra hälften och längs norra sidan är stora familjegravar från förra sekelskiftet. Endast två av dessa har kvar sina grusbäddar. Den ena, Bergqvistska gravan, omges av ett nygotiskt gjutjärnsstaket och har en långt senare uppsatt vård. Invid denna växer en stämningsskapande cypress. Större delen av gravarna i närheten har koppling till kyrkoherdefamiljen Chrysander och den genom giftermål besläktade familjen von Porat. Äldst av

Påkostade familjegravar präglar kvarter P.

Två obelisker med koppling till kyrkoherdesläkten Chrysander och adelsätten von Porat samt ett nygotiskt gjutjärnsstaket kring Bergqvistska gravan.

Vård över G A von Porat med maka. Tydliga jugendinflenser i utformningen.

dessa är en vård av ljus granit från 1891 med skulpterat krön. Ett par vårdar är obelisker. Över kyrkoherde J O Chrysander står ett kors i svart granit från 1910. Troligen har alla dessa vårdar tidigare haft en gemensam grusbädd som understrukt samhörigheten. Två andra påkostade vårdar är resta 1889 respektive 1890 i form av ca två meter höga bautastenar i polerad svart granit på Wetterhalliska och Rosenquistska familjgravarna. Sistnämnda familj innehade godset Prinsnäs. Över en annan godsägare ligger en något senare håll med kopparringar i hörnen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

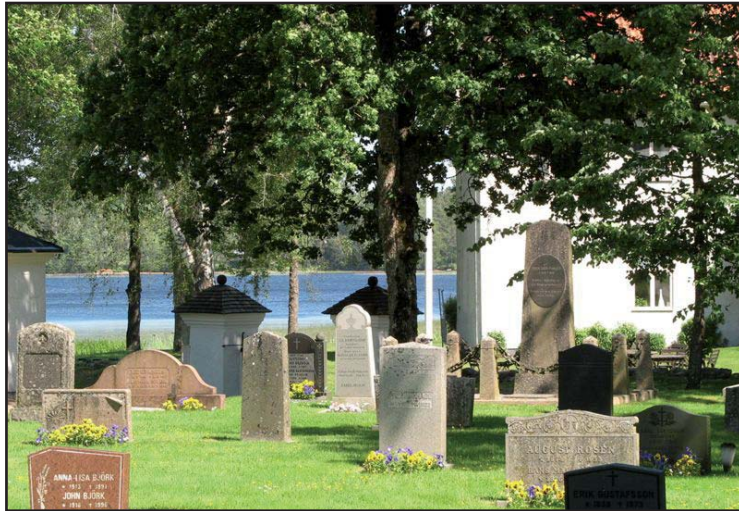
Kvarter P är kyrkogårdens mest statusladdade kvarter, väl exponerat i anslutning till kyrkporten. Intrycket domineras av påkostade gravar från förra sekelskiftet över främst medlemmar av kyrkoherdesläkten Chrysander, den befryndade adelsätten von Porat och andra innehavare av det gamla säteriet Prinsnäs. Två gravar har bevarad grusbädd, den ena med ett gjutjärnsstaket. Nämnda gravar besitter höga kulturhistoriska värden och har en avgörande betydelse för det dynamiska intrycket av kvarteren i anslutning till kyrkan.

Kvarter R och S med asklund

Allmän karaktär

Kvarter R har en oregelbunden form och är kyrkogårdens äldsta kvarter. Det har två skilda gravytor, en i väster vid gången fram till kyrkporten och en i öster. Båda har nord-sydliga gravrader, i västra delen med vårdarna vända mot gången och öster, i östra delen en-

Ostra delen av kvarter R.

kom mot väster. Öster om koret och norr om bårhuset är kvarter S med en asklund från 2006 med granitskodd åttakantig rabatt och ett rött granitklot med vattenbegjutning. I norra vinkeln mellan kyrkans vapenhus och långhus är ett museikvarter där ett antal äldre vårdar samlats.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är nästan uteslutande från 1900-talets förra hälft. I östra delen dominerar högresta former från seklets början medan vårdarna i väster har lägre profil och främst är från 1930-talet. Längst i öster reser sig en framträdande bautasten från 1913, rest över John Zeinvoldt, grundare av Bodafors Möbelfabriks AB. Graven är en av få i kvarteret med bevarad grusbädd, den omges av granitpollare med detaljrik gjutjärnskätting. I närheten finns ett granitkors rest 1941 över disponenten Ivar Sandstedt vid AB Svenska Möbelfabrikerna. Även denna grav har grusbädd och stenram. Flera vårdar bär titel med koppling till möbelindustrin: svarvare, bildhuggare, möbelsnickare. Den västra delen av kvarteret domineras av handelssyskonen Karlssons storskaliga monument. Dess grusbädd inramas av en balustrad i svart granit med en hög kolonnkantad sten som kröns av en fronton med kors. Graven ligger väl exponerad vid gången fram till kyrkporten. Ytterligare två gravar har grusbädd med stenram. Direkt öster om koret ligger en häll som markerar von Scheeleska gravkammaren. Ovanför denna fanns fram till 1913 ett gravkor med ingång från kyrkan. Öster om koret är en mindre lund av gamla almar och lönnar. I denna står en bautasten i polerad svart granit som markerar kyrkoherde J A Ponténs familjegrav. En sentida häll över en kontraktsprost ligger vid sakristian. Museivårdarna vid vapenhuset utgörs av sju sandstens- och granitvårdar från 1724 – 1819, de flesta med profilerat krön. En rest granithäll med inristat kors är sannolikt en medeltida

Bautasten med grusbädd och pollare med kätting på John Zeinvoldts grav, grundare av Bodafors Möbelfabriks AB.

En av kyrkogårdens största gravanordningar är placerad vid gången fram till kyrkan.

Vattenbegjuten stenkula i asklund från 2006.

gravhäll. Två säregna små smidesvårdar härrör troligen från 1700-talet. Vidare finns en liten bautasten från 1903 och ett krön till en 1700-talsvård med ett ansikte.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter R utgör kyrkogårdens äldsta kvarter. Gravvårdsbeståndet från 1900-talets förra hälft är kännetecknande för ett utpräglat köpegravskvarter genom sina påkostade former. Det välexponerade läget vid kyrkans södra sida har haft hög status. Ett par gravar är särskilt iögonenfallande genom sina stora vårdar och grusbäddar med inramning. Dessa är de enskilda gravar som betyder mest för intrycket. Den ena tillhör grundaren av Bodafors Möbelfabriks AB och flera andra vårdar kan genom titlar knytas till den för orten så betydelsefulla möbelindustrin. Många av de enskilda gravarna inom kvarteret besitter därmed höga kulturhistoriska värden. Detta gäller även den karaktäristiskt ensamliggande kyrkoherdegraven i kvarter S öster om koret. Den handfull grusbäddar som kvarstår ger en bild av hur tidigare stora delar kyrkogården tedde sig. Den museala vårdsamlingen vid vapenhuset med en sannolikt medeltida häll samt handhuggna och smidda vårdar från 1700-talet besitter höga värden, bl.a. genom att de representerar den lokala gravkonstframställningen innan industrialismen.

Disponent Sandstedts grav med bibehållen grusbädd och stram vård från 1941.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Norra Sandsjö kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Den ingår i en sammanhållen kyrkomiljö med prästgård och sockenmagasin. Kyrkogårdens äldsta del är den södra med kyrka och klockstapel, kvarter R och S. Åt norr och väster är denna del utvidgad 1860 respektive 1891 med kvarter K – P. Kyrkogårdens yta blev fördubblad genom den utvidgning som tillkom 1917, föranledd av stationssamhället Bodafors' kraftiga expansion. Denna del, kvarter A – J och Y sträcker sig huvudsakligen åt norr. Hela kyrkogården omgärdas av kallmurar och trädkrans, bitvis från 1800-talet. Detta förlämnar bilden av en traditionell landsbygds kyrkogård. De påkostade entréerna med smidesgrindar och putsade, huvttäckta stolpar utgör viktiga komponenter. Någon markerad övergång mellan kyrkogårdens gamla och nya del finns inte, med undantag för en bibehållen trädrad i väster. Ett nät av grusgångar binder samman kyrkogården, de två nord-sydliga axlarna kantas av lövträdsalléer. Detta i kombination med den strama rätvinkliga kvartersindelningen på större delen av kyrkogården är kvar från utvidgningen 1917.

Kvarteren från 1917 har åtminstone i sin västra del haft en tydlig struktur med enskilda köpegravar längs gångarna och allmän linje inne i kvarteren. Denna uppdelning är ännu klart avläsbar i kvarter A och D genom att flertalet vårdar står kvar. Detta är värdefullt som spegling av det ståndssamhälle som levde kvar till 1900-talets mitt. Allmänna linjen är ofta en negligerad del av kyrkogårdarnas historia. 1917 års utvidgnings mellersta och östra kvarter består av raka rader med gravar från främst 1930-, 40- och 50-talen. Dessa, som ofta är familjegravar, har genomgående den låga profil som blev vanlig vid tiden. På sitt sätt är de ett uttryck för ståndssamhällets förestående avveckling. De välexponerade kvarteren närmast kyrkan, J, M, P och R är utpräglade köpegravsområden med en stor andel vårdar från 1800-talets andra hälft och 1900-talets första. Dessa är inte sällan högresta och ger i en del fall ett mycket monumentalt intryck. Några vårdar har rent individuell utformning med konstnärliga kvaliteter. I nämnda kvarter återfinns flera kyrkoherdar, godsägare och fabriksägare, vilket visar på områdets höga status. Ytan öster om kyrkan, kvarter S, har varit förbehållen en kyrkoherdegrav med solitär sten, men har i sen tid även kommit att rymma ett med kyrkan harmoniserande bårhus och en asklund. Norr om kyrkan kan rester av en äldre allmän linje skönjas, men karaktären på dessa kvarter är dock idag rent efterkrigstida med låga, sentida vårdar.

Ännu kring 1950 hade alla köpegravar grusbädd och inramning med stenram eller häck. Dessa är idag nästan helt bortrationaliserade

från kyrkogården och finns bara kvar på enstaka gravar, där deras vidmakthållande är viktigt ur pedagogiskt hänseende. En grav omges av ett gjutjärnsstaket och en annan av ett smidesstaket. Vidare finns två exempel med stenpollare och kätting respektive kopparrör. Sådana gravar har höga karaktärsskapande värden. Grusgravskicket präglade under en stor del av 1900-talet länets kyrkogårdar, men finns idag endast kvar i begränsad omfattning. Som regel har övergången till gräsytor på gamla köpegravskvarter lett till en förflickning av kyrkogårdarna.

Person- och lokalhistoriskt värde finns i de många vårdar som bär titel. Dessa berättar om såväl det gamla allmogesamhällets olika yrkesroller och positioner som framväxten av Bodafors som stationssamhälle och centrum för möbelindustri. Flera borttagna vårdar ligger på östra kyrkogårdsmuren, bland dessa finns åtskilliga med kulturhistoriskt värde genom exempelvis titel eller ålder. Vid vapenhuset har ett antal äldre vårdar från främst 1700-talet samlats, liksom vad som troligen är en medeltida gravhäll. Dessa är värdefulla bl.a. genom den kunskap de ger om den hantverksmässiga lokala gravkonsten innan industrialismen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrkogården ingår i en kyrkomiljö klassad som riksintresse för kulturmiljövården.
- Kallmurar, putsade grindstolpar, smidesgrindar, trädkrans, alléer och grusgångar är viktiga delar av kyrkogårdens formgivning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats, tillsammans med eventuellt arrangemang som grusbädd, stenram eller järnstaket. Vårdar äldre än 1850 liksom järnkors skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Strukturen i kvarter A och D med enskilda och allmänna gravar bör vidmakthållas.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)
 Lantmäteristyrelsens kartarkiv.
 Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)
 Norra Sandsjö församlings arkiv.
 Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Kulturminnesvårdsprogram för Nässjö kommun. Jönköpings läns museum 1989.
 Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.
 Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.
 Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.
 Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län II. Uddevalla 1955.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: . . . . . Växjö stift
 Fastighetsägare: . . . . . Norra Sandsjö kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: . . . . . Robin Gullbrandsson
 Foto: . . . . . Robin Gullbrandsson
 Län: . . . . . Jönköpings län
 Kommun: . . . . . Nässjö kommun
 Socken: . . . . . Norra Sandsjö socken
 Fastighetsbeteckning: . . . . . Norra Sandsjö 1:1, 2:2 och 2:5
 Belägenhet: . . . . . Ekonomiska kartans blad Norra Sandsjö 6E 4h 1989

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

